

Müstehlik Himayesi İle İlgili İktisadî ve Siyasî Meseleler

Prof. Firmin OULES (Lausanne)

J.B. Say'dan itibaren 19. asırda ve 20. asrın başlarında iktisad kitaplarının çoğu iktisadî, istihsal, mübadele, inkisam ve istihlâk olmak üzere 4 ana kısma bölerek tetkik etmekteydiler. Bu dörtlü bölünüş hakkı olarak sert bir şekilde iktisatçılar tarafından, bilhassa G. Pirou tarafından tenkit edilmiştir. 4 üncü kısmın mevzuunu teşkil eden istihlâkle ilgili olarak, G. Pirou, istihlâkin maddî keyfiyet bakımından, bariz olarak, iktisadın dışında kaldığına, fizyoloji, hijyen ve ahlâk konularına dahil olduğuna işaret etmektedir. İstihlâkin, piyasada talebi idare etmesi bakımından tetkiki ise, iktisatçının araştırma alanına girer. Fakat tesiri, mübadele kıymeti ile fiyat mekanizmalarına dahildir. Filhakika, müstehliklerin hayat tarzı ve şahsî zevkleri fiyat mekanizmasını etkiler. G. Pirou, iktisatçıların «istihâk» adı altında müşkülâtla topladıkları maddelerin sunî hususiyetini kuvvetle belirtmektedir. Meselâ, Charles Guide, «Cours d'Economie Politique» adlı eserinde bir nevi karışım yaparak lüks, alkolizm ve tasarrufa yer vermektedir.

Tassaruf istihlâkin zıddı olup, bilhassa yatırımları ilgilendirir. Binaenaleyh «istihlâk» adı altında bir kısım içinde tasarruf faslını tesis etmek garip bir durum yaratır. Bu sebeple, zamanımızın iktisatçıları, eskilerin «istihlâk» terimiyle kasdettikleri eski mefhumu terk etmekle isabetli hareket etmişlerdir.

Maalesef, bu ana kadar iktisatçılar-bilhassa istihlâk kooperatifleriyle uğraşmış olanlar - teknik gelişme ve modern iktisat tekâmülünün, gün geçtikçe daha bâriz olarak müstehliklerin korunması lüzumunu ortaya koyduğunu kâfi derecede nazarı itibare almamışlardır. Müstehliklerin korunması bahsi, çeşitli ve karışık iktisadî ve siyasî meseleler ihtiva eder.

İşte bu büyük boşluk, Prof. Jean Meynaud tarafından neşredilen ve çok mühim ve kıymetli bir eser olan «Les Consommateurs et

le Pouvoir»¹ adlı kitabıyla doldurmuştur. Bu kitabın bazı fikirleri hızla klâsik olmak istidadındadır. Zira eser, seneler boyunca yapılan araştırma, anket, tefekkür ve yazarın son seneler incelediği «Baskı Gurupları», «Teknokrasi» ve «Müstehlikin haber alma vasıtası» mevzularındaki muhtelif negriyatı neticesidir. Ayrıca 1961 yılında aynı müellefin «Acheter mieux: L'Information objective du Consommateur» adlı bir kitabı neşredilmiştir.

Mevzu bahis eser gayet sarîh ve objektiftir; cesaretle kaleme alınmıştır. Yazarının ön sözü bir çok şeyleri gerçekleştirmek gayesini gütmektedir: Modern iktisatta müstehliklerin durumunu göstermek, iktisadî ve siyasî sahalarda müdahalelerin sebeplerini tetkik etmek, menfaatlerinin muhtelif zümrelerce, piyasaya tesirle ve hükümet organları üzerinde yapılacak baskı ile müdafaa hareketlerinin analizini yapmak ve nihayet zarurî reformları belirtmek. Derhal kabul etmek lâzım gelir ki, belki sonuncusu hariç, yazar bütün gayelerine varmağa muvaffak olmuştur.

Her şeyden evvel Jean Meynaud'nun kitabı fransızca, ingilizce, almanca ve italyanca lisanlarında neşredilen tetkikatların analizi ve tebligatı bakımından çok kıymetli kaynak sayılabilir. Bu tetkikatlar esas itibariyle müstehliklerin menfaatleri, işletme şekilleri, kalkınmaları için evvelâ istihlâk kooperatifleri ve daha sonra diğer bir takım gruplar vasıtasıyla denedikleri yollar, grupların faaliyetleri, nihayet millî ve müsterek pazar çerçevesinde Devlet müdahalesinin ehemmiyeti gibi meselelere temas etmektedir. Diğer taraftan, sanayileşmiş memleket müstehliklerin rahatça ve demokrasi içinde yaşayıp yaşamadıklarını öğrenmeğe veya istihlâke ait umumî problem çözümlerinin kapitalizm dışında aranıp aranmayacağını bilmeğe mâtuf ve müstehlikle iktidar arasındaki münasebetlerin neticesine müteallik meseleler üzerindeki dokümanları çok zengin oluşu da zikredilmeğe değer. Muhtelif memleketlerde yukarıda işaret edilen konularda yayınlanan yazıların tahlili, her kısım sonunda geniş bir bibliografya listesine yer vermesi, meseleleri sıralaması, metodik ve objektif bir tarzda tefsir etmesi itibariyle J. Meynaud'nun kitabı takdire şâyandır; istihlâkte iktisadî, siyasî meselelerin

1) Jean Meynaud, Lozan Üniverisitesi «Sciences Politiques» Profesörüdür. İşaret edilen eserini «Etudes de Sciences Politiques» kolleksiyonunda şahsen basmıştır. Chemin Mornex, 6, Lausanne, 623 sayfa

araştırılması ve derinleştirilmesi için müracaatı zarurî bir çalışma vasıtasıdır. ²

Fakat, Jean Meynaud'nun bu kitabı daha yüksek ve daha uzak geyelere varmak amacındadır. İstihlâkle ilgili çeşitli meselelerin iyi bir tahlilini yapmakla yetinmiyor, sosyal grupların devlet organlarına yapacağı baskıyı tetkik ederek verimli bir siyaset tahlil tekniği ortaya koyuyor. Müstehliklerin müdafası gayesiyle yaptığı tahlillerle, yazar devam edegelen bir çok iktisadî ve sosyal problemlerin esasından farklı yeni ve orjinal görüşler ortaya koymaktadır. Zaten Jean Meynaud'nun «Les Consommateurs et le Pouvoir» adlı eserine siyasî olduğu kadar iktisadî ehemmiyet kazandıran bu yeni görüşlerdir.

Bu makalenin birinci kısmında, adı geçen kitaptaki esas fikirler kısaca tahlil edilmiştir. İkinci kısımda ise, birinci kısımda tahlil edilmeyen bazı konular ile, kâfi derecede vüzuh ve şümül ihtiva etmiyen bir takım neticelerin tartışılması yapılmıştır.

I. İSTİHLAK MESELELERİNDEKİ UNSURLAR VE ESAS VEÇHELERİYLE SANAYİLEŞMİŞ MEMLEKETLERDE MÜSTEHLİKLERİN KİFAYETSİZ KORUNMASINA MÜTEALLİK TENKİTLERİN TAHLİLİ.

İkinci Cihan Harbinden önce, iktisadî kriz esnasında, *Economie Politique et Politique Economique* adlı kitabında İngiliz iktisatçısı J.E. Meade «Hali hâzırda en bâriz iktisadî mânasızlık, bir çok ihtiyaçların tahmin edilmediği bu dünyada kullanılmamış kaynakların mevcut oluşudur» cümlesini yazmıştır. 30 sene geçtiği halde, bu cümle halâ muteber kalmıştır.

Yekûn Müstehlik Fikri.

Prof. J. Meynaud evvelâ kesin tarzda kendi pozisyonunu tesbit edip batı memleketlerinin iktisadını tenkitle «1930 senelerinden ders almış olarak idarecilerimiz, gayenin gelişmeyi garanti etmek ve gelişmeden doğacak enflasyonu tahdit etmek olduğunu esas bilerek iktisadın merkez idaresini ellerinde bulundurmaktadırlar» de-

2) En mühim eksiklik Jean Dayre'nin «Les Faux Dilemmes» adlı kitabıdır. Yazar monopol rekabetinden doğan israfı incelemekte ve ilâve kısmında marka artışlarının kötü neticelerini, mühshliklerin intihabını güçleştiren, alış fiyatını arttıran muhtelif faktöleri izah etmektedir.

mektedir. Bu konuda, daha ileride (sayfa 10), «bütün bu devlet müdahaleleri, esas yapısı mevcut istihsal vasıtalarının tahsisini tâyin eden ihtiyaçları teşkil ve seçimlerini kuvvetli zümrelere terketmekle büyük bir zaaf göstermektedir» cümlesini ilâve etmektedir. Nitekim, J. Meynaud batı memleketlerinde istihsalin zengin sınıf ihtiyaçlarına göre istikamet aldığını, buna mukabil imkânları mahdut sınıf ihtiyaçlarının ihmal edilmekte olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple, *müstehlikin hâkimiyeti* gibi doğruluğunu göstermiyen eski formül kaşısına çıkmaktadır. Hâlen bir çok iktisatçı, istihlâkin istihsal ve tevzie tâbi olduğunu gizlemekte ve esasen mevcut olması gereken istihsal ve tevziin istihlâke tâbiliği kuralının bozulmuş olduğunu görmemektedirler. İstihsal ve tevzide amaç, müstehliklerin ihtiyaçlarını tahmin etmek olduğuna göre, bu iki unsurun istihlâke tâbi olması gerekmektedir.

Yazar haklı olarak (sayfa 9) da, istihlâk problemini iyi anlamak için, «yekûn müstehlikin geleceği» ni incelemek gerektiğini söylemektedir. Yekûn müstehlik tâbiriyle, istihlâk kelimesine, belli başlı ihtiyaçların tatmininden maada, bir meslekte yetişme arzusu, kültür, eğlence, dinlenme, sıhhi ihtiyaçlar, tabiat güzelliğini temaşâ, suların tasviyesi, gürültüye karşı mücadele, toprak spekülasyonu, v.s. gibi arzuların tatminini de ilâve etmektedir. İşte zikredilen bütün bu âmilleri nazarı itibara aldığı takdirde, istihlâk siyaseti, bütün mevcut imkânların en iyi tarzda kullanılmasını mümkün kılacak bir umumî gayeye erişmiş olacaktır.

İstihlâkin İstihsal ve Tevzie Olan Bağlılığı.

Teknik gelişmenin devamlı olarak ortaya koyduğu yeniliklerden ötürü, istihlâk maddesi pazarları, arzedilen malların bolluğu ile hususiyet kazanmaktadır. İkinci Cihan Harbinden evvel, bir büyük Amerikan pazarı 1300 çeşit gıda maddeleri bulunduruyordu. Bugün aynı pazar bu rakamı 7.000 - 10.000 civarına yükseltmiştir. İngiltere'de mağazalardaki kumaş nev'i miktarı 226 ya yükselmiş ve Almaya'da 121 çeşit çamaşır makinesi müstehliklere sunulmuştur. Arzedilen maddelerin bu büyük çeşitlilik ve bolluğu alıcının seçim hususunda karşılaştığı güçlükleri ziyadesiyle arttırmıştır. Alıcı, meşguliyetlerinin çokluğu, zamanın darlığı yüzünden alış - veriş ve makûl bir seçim yapmak imkânını bulamaz. Yetişmekte olan gençlerin de alış - verişe hazırlanışları kifayetsizdir (sayfa 21 - 22). Bu sebepler yüzünden bir ev kadını evine yakın dükkândan alış - veriş

yapmağa temayül eder, fiyat yüksekliğini, mal kalitesi için garanti unsuru olarak görmeğe başlar, ucuz fiyatla satışa çıkartılan maddelerden imtina eder. Netice itibariyle bu hal, isim ve ünvan yapan reklâm mallarının, müstehtlik zihninde yer almasına ve müstehtliklerde, mahir satıcıların hile ve oyunlarına kapılma zaafının doğmasına sebep olmaktadır.

Bugün, müstehtlikin âciz bir durumda kalışı reklâmcılığın gelişmesine paralel olarak artmıştır. Reklâm, iptidai amacı olan haber verme hususiyetinden uzaklaşmış, tahtessuura yöneltmiş ticarî bir yayın olmağa meyletmiştir; müstehtliklerin aklışelimden ziyade, kontrol dışı davranışlara ve sosyal icaplara göre hareket etmelerine de sebep olur. Son ticarî reklâmcılık tekniği, satıcılara piyasaya hükmetmek üzere gizli vasıtalar temin etmektedir.

Ticarî reklâmcılığın yükü, hissedilir şekilde müstehtliklerin üzerine binmektedir. 1962 senesinde, A.B.D. inde reklâm için yapılan masrafları 12 milyar dolara yükselmiştir. Beynelmile (İ.A.A.) teşkilâtının Paris'de 1965 Nisan ayı sonunda yaptığı 17 inci kongrede, Fransa'da 1964 yılında yapılan reklâm masraflarının 2,6 milyar frank civarında olduğu tahmin edilmiştir.

Bütün bunların neticesi olarak, müstehtlik makûl bir mal intihabında bulunmaktan âciz kalmaktadır. Çok zaman yüksek fiyat ödediği halde, iyi kaliteli bir eşya satın alamaz. Dolayısıyla bilmiyerek sosyal israfın artışına iştirâk etmiş olur; buna mukabil, git-tikçe büyük kapital sahiplerinin nüfuzuna geçen mal tevzii sektörünün zenginleşmesine hizmet eder.

Durum zengin zümreler için vahim değildir. Fakat mevcut cemiyetlerdeki büyük dengesizlikler düşünülürse, muayyen gelirli sınıfların, cari fiyatlar muvacehesinde ailevî ihtiyaçlarını temin etmekte karşılaşacağı güçlükler takdir edilebilir (Sayfa 18 - 21). Yazar, «Gıda sanayinin temerküzü geliştiği takdirde, müstehtlikin bir eşya olarak telâkki edilme zihniyeti kuvvetlenecektir» (safya 28) diyerek haklı olarak, piyasalama mütehassıslarının müşteriye koruma gayretlerine rağmen, muzır bir reklâmcılık vasıtasıyla üzerinde sosyal baskıyı arttırdıkları neticesine varmaktadır.

Bir çok müesseselerin istihlâk kredisi için tanıdığı kolaylıklar da esasında müstahtil ve muvatassıtların şahsî menfaatleri lehine müstehtliklerin elini kolunu bağlayan munzam bir vasitadan başka bir şey değildir.

«Âmme temasları tekniği» için de aynı hususlar muteberdir.

Müstehlîki İstismarın Muhtelif Şekilleri.

İstismarın birinci şekli, müstehlîk etrafındaki değerlerin kaybolma keyfiyetidir. Meselâ suların, havanın kirlenmesi, gürültüye karşı mücadelenin yapılmaması, arabaların hızlı artışı ile şehirlerin intizamsız hale gelmesi gibi (sayfa 40 - 46).

İstismarın ikinci şekli sıhhat mugayir unsurların mevcudiyetidir. Plâstik maddeden yapılmış kaplar, çeşitli yağların muhafazasında kullanılırken bazı şartlar altında yağla birleşirler (Sayfa 47). Ayrıca ecza sanayiinde *Thalidomide* ilâç misalinde olduğu gibi, yeni ilâçların kâfi derecede uzun bir devre esnasında çok değişik şartlar altında denenmeden satışa arzı böyle tehlikelere sebep olabilir (sayfa 52). Ticarî reklâm ilâç nevelerinin artmasına yol açar (sayfa 53). Renk verici boyaların gıda maddelerinde kullanılmaları sıhhat zararlıdır (sayfa 54). Fabrikatör ve tüccarların siyasî partilere verdiği direkt veya endirekt meblâğlar sebebiyle halk, sağlığına mugayir olan bu unsurlara karşı korunma imkânını bulamaz.

Büyük sermaye sahibi ile, yalnız kalan müşteri arasındaki kuvvet dengesizliği, paranın, birinci lehine fazlasıyla toplanmasına sebep olur. Malların etiketlenmesi ekseriya hileli olur, kullanılma müddetleri gizlice azaltılır.

Vâdeli satışlarda alınan farklar gayet büyüktür: Ev eşyaları için % 8 - 9 ve motosiklet için % 65 e kadar (sayfa 56 - 58).

Oligopol halinde, satıcının düşük fiyattan başka bir vasıta ile mücadele etmesi satış fiyatlarının azalmasına yardım etmez, reklâm masraflarının artması, satışın artması için perakendecilerin kâr nisbetinin yükselmesi gibi ilâve masrafları yaratır. Maktu fiyat tatbikatı da, mal fiyatlarının düşmesine mâni olan başka bir engeldir. Bu yüzden Prof. J. Meynaud, isabetli olarak şu görüşü belirtmektedir: «Gelişmiş ekonomileri, rekabet ekonomisi diye isimlendirmek tuhaf bir zıt mâna ifade eder (sayfa 63).»

Mesken buhranı, emlâk ve gayri menkul spekülasyonları yüzünden vahim bir şekle bürünmüş ve yazarın dediği gibi «Mesken buhranının gittikçe artması, millî menfaat tâbiri ile bir rezalet ve facia doğurmuştur (sayfa 65).»

Ticarî reklâmçılık, eşya satmak ve yeni ihtiyaçları yaratmak maksadiyle ekseriya hakikati tahrif eder, müstehlîki istismar yoluna gider. Bu konuda «zayıflatma ilâçları» ile maruf gayri ahlâki olayı hatırlatmak yerindedir. Fakat Fransa'da yüksek Sıhhat Şûrasına sunulan ilgili raporlar neşredilmiştir (sayfa 69 - 72).

Dinlenme ve eğlence zamanının artması da bazı özel menfaatler için istismar kaynağı mevzuudur. Tedrisatın ise bir formasyon verecek yerde daha ziyade eğlendirici ve dinlendirici gibi faaliyetlere yönelerek yanlış bir tutuma gittiği sık sık görülmektedir. (S. 74).

Bunun yanında, büyük tirajlı gazeteler, dedikodu ve tanınmış kimselerin hususî hayatlarıyla ilgili haberler yazarak büyük gelirler temin ederler, dolayısıyla okuyucuların dikkatini başka mevzularda toplayarak kapitalizmin fenalıklarını gizlemeye çalışırlar. «Kapitalizm kendini korumakla, zenginleşmesini garanti eder. Bu da cür'etin şaheser örneğidir» (sayfa 77).

«Çocuk ve gençlerin istismarı, bugünkü kapitalizmin, ahlâki ve içtimaî değerlere karşı olan büyük kayıtsızlığını en iyi şekilde tebarüz ettiren mühim hususiyetidir..» (sayfa 78).

İşte Jean Meynaud, istihsal tevzii sektöründen uzak kalan ve devamlı olarak türlü türlü istismarın kurbanı olan müstehliklerin durumunu tahlil ederken delillerini açık, sarih ve hakiki olaylara istinad ettirmektedir, kendisine hak vermemek kabil değildir.

Düzeltilici Faktörler.

En mühim müstehlik ihtiyaçlarının tatminini önliyen özel teşebbüs kârının artan tehdidi karşısında durumu düzeltecek faktörler nelerdir? Bu soruya tahsis edilen müteakip fasılda, yazar esas itibarıyla 3 faktör incelemektedir.

Birinci faktör müstehlikin eğitimine mütealliktir. Yazar, müstehlik eğitiminin bütün okul programlarında yer almasını, böylece bütün çocukların, bilhassa kız çocukların parayı alış verişte iyi kullanmayı öğrenmesi lâzım geldiğini tavsiye etmektedir.

Fakat, yine yazara göre durumun yakın bir gelecekte değişme ihtimali mümkün değildir. Cari eşya kıymet takdirindeki mefhumların çok karışık, güç izahlı oluşları buna sebep gösterilmektedir. Müşteri - Alıcı münasebetlerinin bazan dostluk, bazen itimsatsızlık ve bazan de pasif tezahürleri yüzünden resmî makamlar ve satıcı arasında çıkan ihtilâflarda alıcı daha ziyade satıcı tarafını tutar. Jean Meynaud «Müstehliklerin, müstahsil ve araçlara karşı boykot veya satın alma grevi yapmak üzere teşkilâtlanacakları gün, eğitimin faziletlerine tamamıyla inanmış bulunacağım» demektedir ve bu yüzden George Katona'nın *The Powerfup Consumer* adı kitabında belirttiği bazı düşüncelere iştirâk edemediğini ifade etmektedir.

İkinci faktör müstahsilerin teşebbüsü ile ilgilidir. Müşteriyi memnun etmek arzusu, müessesenin prestijini muhafaza düşüncesi, umumî efkârdan çekinme, iyi bir mazi, müstahsil ve aracıları, müstehliki korumaya sevkedebilirler. Yalnız «Kâr sağlamak maksadıyla savaş» (sayfa 89) fikri müstahsil ve aracıları rekabete sevkeder; onlar da rakiplerinin tatbik ettikleri zararlı, gayrı ahlâkî metodlara baş vurarak müşterilerini arttırmağa çalışırlar.

Üçüncü faktör resmî makamların müdahalesine dayanır. Gıda ve ilaç mevzuunda bilhassa titiz, tafsilâtlı bir nizamname uygulayarak resmî makamlar müsbet bir röl oynuyabilir. Tatbikatta müstehlikler lehine tanzim edilmiş müeyyideler, mevcut boşluklarından maada maalesef ya imkânsızlık veya yersiz müsamaha yüzünden tatbik edilmemektedir (100 - 101. sahifeler). Müstehlik ancak satıcı değiştirmek imkânına sahiptir. Satıcılar ise müşterilerinin vâki sadakatsizliklerinden telâşa düşmiyerek kısa zaman içinde tekrar kendilerine döneceklerini pek alâ bilirlir.

4. ncü fasılda «müşterek menfaat vüs'atı» başlığıyla Jean Meynaud, müstehliklerin müşterek bir gaye maksadiyle toplu olarak nasıl harekete geçtiklerini tetkik etmektedir. Bu mevzu bir hayli tartışmayı icap ettirdiğinden, tetkiki 2 nci kısma bırakılmıştır.

«Gruplama tablosu» II başlığı altında yazar, müstehlikleri korumaya çalışan muhtelif hareket ve grupları tahlil etmektedir. Onu da istisnâî bir şekilde başarmıştır.

Müstehliğin Korunmasında Kooperatiflerin Rolü.

«Uzun zaman, menşei işçi sınıflarının en büyük sefalet devrelerine çıkan kooperatiflerin teşekkülü, müstehliklerin istismardan korunmak için ortaya koydukları tek müşterek gayret olmuştur» (sayfa 139). Kooperatif faaliyetleri memleketlere göre az veya çok ehemmiyet taşır : Finlandiya'da çok kuvvetli, A.B.D. inde ise zayıftırlar. Dinamiklik nisbeti de değişir. Meselâ, büyük olmalarına rağmen İngiliz kooperatifleri İsrail, İsveç ve Polonya kooperatifleri kadar dinamik değildirler. Bu farklar, kapitalist monopollere karşı yapılan mücadelenin daima muvaffakiyetle neticelenmeyişi izah eder.

Bununla beraber, kooperatifler kartel ve tröstlere karşı muvaffakiyetle mücadele edebilirler. «Telâfi kudreti» nden bahsedilebilir. Kastedilen manâ Amerika kapitalizminde olduğu gibi kârın monopol kuvvetler arasında paylaşılması için yapılan mücadele de-

ğil, bilâkis randımandan alınan kârın son müstehlike devredilmesi bahis konusudur. Bu tarzda, İsveç Kooperatifler Birliği müstehlike yönelen istismarı, bizzat kendi imâl ettiği mahsulleri piyasaya sürek veya süreceğini tehditle bildirerek azaltmağa muvaffak olmuştur (sayfa 143).

Diğer rakiplerin kendi yerlerini almamaları için, kooperatifler raking sahada mücadeleye mecbur kalmışlardır. Hareketin bürokrasiye gittiği tenkid edilmiştir. Halbuki bu, bütün büyük teşkilâtlarda müşahade edilen bir değişiklikten ibarettir. Kooperatiflere tevcih edilen diğer bir tenkit, ilk kooperatifçilerin ideali olan idare - demokrasi yerine kontrol - demokrasi prensibinin ikame edilmesidir. Kooperatif müesseselerinin gelişmesi neticesi, toplu idarenin hakikaten tatbik edilemez hale gelmiş olduğu işarete değer.

Bilhassa İsviçre'de olduğu gibi siyasi bitarafıklarına rağmen, kooperatifler Prof. J. Meynaud'ya göre «tamamiyle müstehliklerin menfaatlerine uygun olmak» fikri esasına dayanmaktadır (sayfa 146). Zira ticari kazanç karşısında durmakta ve kapitalist sisteme bağlı teşekküllerin husûmet veya en azından kayıtsızlığını üzerine çekmektedirler. Bununla beraber, kooperatifçilik yalnız basit bir tevzi sektörü olmadığı halde, bütün müstehlikleri temsil edemez.

Esas müstehlik gruplarına geçmeden yazar, kârın diğer bazı azaltma şekillerini, meselâ Fransa'daki «Coopératives d'Entreprise», «Magazins aux portes fermées», «Centres Leclerc» ile İsviçre'deki «Migros» v.s. gibi kârı azaltıcı bazı kuruluşları tahlil etmektedir. Ona göre Migros kâr gayesinde olmadığından ve halk eğitimi yararına büyük meblâğlar tahsis ettiğinden diğer teşekküllerden daha farklı bir durum arz etmektedir (sayfa 163). Hattâ «Migros» u, âzamî kâr prensibine zıt bir gayeye sahip teşekküllerin mevcut olduğu toplumsal ekonominin bir kolu olarak göstermektedir.

Her ne kadar kooperatif faaliyetleri müstehlik menfaatleri lehine gelişmekte ise de, müstahsil ve aracuların kuvvetli gruplanmaları yanında zayıf kalan müstehliki koruyucu kuruluşlara ilâveten başka çeşit faaliyetlerin teessüsü gerekmektedir.

Müstehlik grupları vasıtasıyla istihlâkin korunması:

Kooperatifçilikten maada, müstehlik grupları özel veya genel hususiyet arz etmeleri itibariyle 2 kısma ayrılırlar. Her iki kısım için de «grupların gayesi müstehlikleri hükümet nezdinde olduğu

kadar, müstahsil ve satıcılar nezdinde korumaktır» (sayfa 167) denilmektedir.

Fakat gruplara iştirâk eden faal kimselerin az oluşu sebebiyle alınan neticeler zayıf kalmakta ve buna müstehliki koruyucu gruplara iştirakin yarattığı isteksizlik ilâve edilmektedir.

Müstehliklerin korunmasında, genel hususiyetli gruplanmalar, büyük iktisadî gruplanmalar gibi olmalı, meselâ sendika veya işveren gruplanmalarına benzemelidirler. Teşebbüslerine işçi sendikaları aile birlikleri ve kadın cemiyetleri yardımcı olmuşlardır. Hali hâzırda mevcut kurumların, müstehlikler birliği, ev kadını heyetleri, toplanma ve temas organları, resmî makamlarca kurulan hey'etler v.s. gibi çeşitli nev'ileri mevcuttur. Birkaçının arasında beynelminel irtibat vardır. Misal: 1960 Nisan ayında La Haye'de teşkil edilen beynelminel Müstehlikler Birlik Bürosu.

Özel hususiyetli gruplanmalar, müstehlikin korunmasında bazı cephelerle ilgilenirler. En önemlisi meskenlerle meşgul olanıdır. Fransa'da çok çeşitli kiracı birlikleri mevcuttur. (Sayfa 202). Seyahat, nakliyat, kültür ve spora mahsus kısımlar ise malî imkânların kifayetsizliğinden ötürü yeteri kadar nüfuz sağlayamamışlardır.

İstihlâk meselelerinin ön plânda yer alması endişeleri, müstehlikleri korumak için toplanan bir çok organların doğmasını neticelendirmiştir. İsbetli olarak, Jean Meynaud faaliyetlerinin mahiyeti hakkında dikkatli bir kontrolün gerektiğine işaret etmektedir. Bazı faaliyetler ekseriya, hattâ münhasıran, piyasalama meselelerine taalûk eder.

Müstehlik Gruplarının Kullandığı Vasıtalar .

Fransa'da olduğu gibi istihsalin genişlemesi plânlamaya tâbî olduğu hallerde bazı organlar istihlâkin istatistikî ve nazarî tahliliyle meşgul olurlar. Fransız müesseselerinden «L' Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques» ve «Le Service des Etudes Economiques et Financières» gibileri istihlâk üzerinde araştırma yapmaktadırlar. Çoğu halk yaşayış tarzı analizi ile meşgul CREDOC (Centre de Recherche et de Documentation sur la Consommation) kurumu tarafından desteklenmektedir.

İskandinavya memleketlerinde *bilgi etiketlenmesi* üzerinde ehemmiyetle durulmaktadır. «Maksadı, bir taraftan alıcıya etiket üzerindeki bilginin doğru ve objektif oluşunu, diğer taraftan etiket üzerinde işaret edilen vasıflar ile malın hakikî vasıfları arasında

mutabakatın mevcudiyetini garanti etmektedir» (sayfa 248). Bu usulün güçlüğü, yüksek bir objektif seviyeye varmak ve etiketleri kâfi derecede yaymakta toplanır.

Kalitenin garantisini de, aynı güçlüklerle maruzdur. Filhakika bu usul çok zaman piyasalama mütehassıslarının elinde bir vasıta-
dır ve monopol rekabetinin tatbik ettiği şekillerden biridir. Fakat *Qualité - France* gibi ciddî, kâr gayesi gütmeyen bir teşkilât, yavaş gelişmeye rağmen çok büyük hizmetler sağlayabilir.

Jean Meynaud'ya göre normalleştirme, «mübadeleyi ve karşılıklı anlayışı temin eden bir sanayi randıman vasıtasıdır. Bununla beraber, müeyyidelerin işe göre kabiliyet temin etmek gayesini güttükleri nisbette, normalleştirme başka bir açı altında nazarı itibara alınabilir» (sayfa 255 - 56). A.B.D. de olduğu gibi normalleştirme ekseriya özel teşebbüse bırakılabilir. Fakat cemiyeti ilgilendirdiğinden, devlet müdahalesi gerekir. Normalleştirme kurumları, müstehliklerin fikrini nazarı itibare almağa doğru gittikçe meyletmektedir. Bu sebeple, 1901 de kurulan *La British Standard* müessesesi 1955 yılında bu mevzuda selâhiyetli şahsiyetlerden mürekkep L'Advisory Council on Standards for Consumers Goods teşkilâtını tesis etmiştir (sayfa 257). Bütün bu organlar müsbet bir şekilde, istih-sal edilen mal üzerinde faaliyet icra etmektedir. Diğer bazı organ-lar da, bilhassa İskandinavya'da olduğu gibi, ev iktisadı meseleleri üzerinde araştırma yapmak ve müstakbel ev kadınlarına münasip bilgi vermekle meşgul olmaktadır (sayfa 261).

Nihayet 1953 de Fransa'da kurulan «Reklâmcılık Tahkik Bü-ro-su» gibi benzer kurumlar, reklâma karşı müstehliki koruma ama-cındadırlar. Fakat, Jean Meynaud, aşırı reklâmcılığın başarısızlığa uğrayacağı kanaatindedir. Zira, reklâmcıların büyük bir kısmı mes-leklerinde muayyen bir seviyeyi muhafaza endişesiyle hareket et-mektedir (sayfa 265).

Müstehlik Teşekküllerinin Elde Ettiği Neticeler :

Yaptığı tahliller sonunda Prof. Jean Meynaud, müstehliklerin birleşerek meydana getirdikleri hareket ve kuvvetin iktisat ve res-mî makamlar üzerinde ancak zayıf tesir yarattığı kanaatini belirt-mektedir.

Müstehliklerin bir çok hallerde durumu idrâk ettiklerine şüphe yoktur; birleşebilir ve işçi sendikalarının da desteği sâyesinde kuv-

vetli bir hareket haline gelebilirler. Diğer taraftan rekabet neticesi, müstahsil ve aracı gruplar, müstehliklere mühim tenzilâtlar yapmaktadır. Bu hal, ticarete kazanç marjlarının ne kadar yüksek bir seviyede bulunduğunu ve birleştikleri takdirde müstehliklerin haklarını nasıl koruyabileceğini göstermektedir» (sayfa 276).

«Bununla beraber umumiyetle müstehlikler, hayat pahalılığı karşısında hareketsiz kalmaktadır» (sayfa 276).

Bundan maada Danimarka'da müstehliklerin kâfi derecede korunmuş olmalarına rağmen, gıdaî maddeler üzerinde yapılmakta devam edegelen hile mevcudiyetinin gösterdiği gibi İtalya bu bakımdan daha geride kalmıştır. Ev idaresi eğitiminin kifayetsizliği bu farkı kısmen izah etmeğe kâfi gelebilir. Netice olarak yazar «iktisaden geri kalmış memleketlerde müstehlik hareketi, iktisadî ve sosyal hayatın ikinci derecede bir kuvveti halinde kalmaktadır» kanaatinde (sayfa 292 - 93). Aynı durumu müstehlik gruplar tipolojisi ile de göstermektedir.

Prof. Jean Meynaud faaliyetlerinin mahiyetine göre 5 çeşit grup tefrik etmektedir:

1) Esas itibariyle veya münhasıran müstahsil ihtiyaçlarının artmasına mâtuf faaliyet grupları,

2) Muhtelif vasıtalarla müstehlikin intihap yapmasını temin edecek faaliyette bulunan gruplar,

3) Gerek müstahsil - aracı ve gerekse hükümet organları ile işbirliği yaparak müstehlikin korunmasını gaye edinen faaliyetlerdeki gruplar,

4) Her çeşit sosyal kuvvet tesirinden uzak ve müstehlik hizmetine yönelen faaliyet grupları,

5) Batı cem'iyetlerinde müstehlikin mâruz kaldığı zarar ve tehlikelerin mesuliyetini kapitalist sisteme bağlayan faaliyetlere ait gruplar.

5. nci çeşitteki sendika taraftarı gruplar çok azdır. Yalnız Fransa'da mevcuttur. Misal olarak «La Confédération Nationale des Associations Populaires Familiales» ve La Confédération Générale du Logement» zikredilebilir.

* Nihayet işverenler hizmetindeki gruplar bir tarafa bırakılırsa, halihazırda mevcut rejim çerçevesinde müstehliki korumak taraftarı olan gruplar ve müstehlikin korunması için mevcut iç ya-

pıların değişmesini öngören gruplar arasında 2 li bir bölünme tesis edilebilir (sayfa 289).

İhtisaslaşmış özel gruplar zayıf olsun, kuvvetli olsun, genel karakterli gruplardan daha fazla ehemmiyeti hâizdir. Ayrıca bu iki grubu birbirlerine bağlayan hiç bir organik bağ mevcut değildir. Anketin sonunda, Prof. Jean Meynaud müstehliklerin muhtelif düşüncelerini ifade edebilecek bir bütün esasın gerçekleştirilebileceğinden şüphe etmektedir. Gelirin teşkili, müdafaası bakımından anlaşma ve temerküz tesiri yarattığı halde, kullanılması, yekûn müstehlik fikrinin bilinmemesinden ötürü kayıtsızlık ve dikkatsizlik hali husule getirmektedir (sayfa 291).

En kuvvetli gözüktüğü memleketlerde, meselâ ABD. de bile müstehlik hareketleri ancak kapitalizmi yıpratıcı bir kuvvet halinde kalmaktadır (sayfa 293).

Batı memleketlerinde iktisadî rejimin esas temelleri münakaşa mevzuu edilmediği zaman, müstehliki en iyi şekilde koruyacak imkânlar üzerinde tartışmalar ortaya çıkar. Akla gelen bir sonuç şudur : Müstehlik gruplarının zayıflığına çare bulmak için devletten yardım beklemek lâzım mıdır? Bu soruya verilecek cevap müsbettir. Filhakika, bir çok memleketlerde müstehlik grupları vazifelerini yapmak üzere devletten malî yardım görmektedirler. Fakat çok defa bu yardımlar kifâyetsizdir. Meselâ Fransa'da müstehliklere yapılan yardım tüccarlara yapılan yardımdan 4,5 defa azdır. Diğer taraftan, müstehlik grupları kuvvetlerini birleştirip ahenkli bir şekilde çalışmamaktadırlar. Ayrılıklar, prensip çatışmaları mevcuttur. Bu sebeple, çok geniş imkânlara sahip müstahsil aracı kuvvetleri yanında bu gruplar zayıf kalmakta ve yeterli bir denge unsuru teşkil edememektedirler.

Daha sonra, Prof. Jean Meynaud müstehlik gruplarının, korunmak için ellerinde bulundurdukları vasıtaları değerlendirmektedir. Batı memleketlerinde iktisadî bünye, gruplarının 2 seviyede faaliyet göstermelerine müsaittir:

1 — Müstehlikin durumunu müstahsil - aracı karşısında kuvvetlendirmek üzere piyasa seviyesi,

2 — Grupların kararlarını müsait şekilde müstehliklere kabul ettirmek üzere resmî makamlar seviyesi.

Müstehlik Gruplarının Pazar Sahasındaki Faaliyetleri.

Her ne kadar bir çok iktisatçılar tarafından savunuluyorsa da, yazar Meynaud'nun haklı olarak işaret ettiği gibi eski bir görüşe dayanan piyasa mekanizmalarının alıcı ve satıcı arasındaki dengesizlikleri halledeceği düşüncesi hakikate uygun değildir. İki taraf arasındaki kuvvet farkı zaten eski görüşü bir tarafa bırakmak için kâfi değildir. Tek taraflı tesiri yüzünden reklâmcılık bu kuvvet farkını daha da arttırmıştır.

Ticarî müessese yetkilileri, çeşitli marka mevcudiyetinin alıcılara iyi kalite ve emniyet garantisi telkin ettiğini, ayrıca müstahsile fiyatlarda indirim imkânını verecek seri imalâtlar sağladığını belirtmektedirler. Fakat tanınmış markalar, ilgili müesseselere, monopol rekabetinin bütün hünerlerini kullanmak imkânlarını verir. Bu yüzden tanınmış markalı mallar, eşit kaliteli, fakat markası olmayanlardan daha pahalıya satılırlar. Daha bir çok misaller gösterilebilir.

O halde piyasa üzerinde önemli bir tesir yaratmak için, müstehlik gruplarının esas rolü müstehlikleri bilgiyle aydınlatmaktır. Müstehlikler, böylece, muhtelif satıcılardaki malların kalite ve fiyatlarını öğrenir ve bir mukayese tesis edebilir.

Şüphesiz «bilgiyle aydınlatma ancak eşit kuvvet veya kudretteki taraflar arasında dengeyi tesis edebilir. Çok iyi aydınlansa bile, kuvvetsiz kalan müstehlik büyük iktisadî kuvvetlerin tesirinden tamamiyle kurtulamaz» (sayfa 313). Bununla beraber, «malların fiyat ve mutad değerleri üzerinde alınacak doğru bilgiler müstehliklere hareket serbestliği temin eder ve biraz olsun iktisadî güçlerini artırır» (sayfa 314).

Bilgiyle aydınlatmanın 2 gayesi vardır: Birisi alınan bilgilerin eksiklik ve kifayetsizliğini karşılamak, diğeri de ticarî reklâmların ve müstahsil - aracı gruplarının verdikleri bilgilerdeki hata ve yanlışları alenen ortaya koymaktır.

Başka bir zaviyeden düşünülürse, şâyet resmî makamlar tarafından idare edilmiş ve malî hususta desteklenmiş olsalardı, müstehlik grup hareketleri fiyat ve kalite unsurları yönünden, piyasada çok daha etkili olabilirdi.

Fiyat mevzuunda ise, müstehlik grupları bir taraftan fiyatlarda indirimi sağlamağa, diğeri taraftan muhtelif vasıftaki mal fiyatları üzerinde mukayese yapabilmek için müstehliklere gerekli bilgiyi temin etmeğe gayret edebilirler.

Fiyatlarda indirim yapmak maksadıyla müstehlik birlikleri yüksek fiyat takdir eden müesseseleri boykot edebilir veya müstahsil ve aracilar arasında bir anlaşma mevcutsa, satın alma grevi yapabilirler. Ayrıca aynı birlikler, tevzi masraflarını arttıran lüzumsuz ve fazla mutavassıtları kaldırmak için resmî makamları harekete zorlayabilirler.

Maalesef, «küçük müesseseler tarafından tâciz edilen resmî makamlar, sathî tarzda faaliyet gösterirler, indirmeği uygulamanın yanı sıra kademelenme ve mutavassıtları serbest bırakırlar. Halbuki bu son iki unsurun ortadan kalkmasıyla müessir ve devamlı bir netice alınabilir. Aslında, yalnız kooperatif sistemi bu meseleyi ele almıştır. Tevzi işini asgarî elemanla yürütme mevzuunda ve monopol birliklerinin kooperatiflere hâkim olduğu hallerde istihsali doğrudan doğruya yapmak tekniği uygulanmıştır. Migros gibi müesseseler bilhassa mahdut gelirli ailelere çok üstün faydalar sağlamışlardır» (sayfa 315 - 316).

Kalite Hakkında Bilgi ve Kullanılan Metodlar.

Ekseriya müstehlik birlikleri, gayretlerini rakip mal kalitelerinin mukayesesiyle alâkalı bilgiler üzerinde toplarlar. Yazar bu çok ilgi çekici mevzuu tamamiyle tetkik etmiş olduğu iddiasında değildir. Yazdığı 20 sayfa hakikaten gayet ilgi çekicidir (sayfa 318 - 338).

Evvelâ yazar, bugünkü bilgilerimizin umumiyetle bir malı sarıh ve objektif olarak tarif etmeğe kâfi geleceğini göstermektedir. Fakat, metodlu ve tam bir çalışma ile rakip mal kalitelerini objektif olarak göstermek pek nadir olarak gerçekleşmektedir.

Fiat esasına göre bir malın kaliteleri hakkında bir hüküm vermek aşılması çetin güçlüklerle dayanır. Bu takdirde muhtelif kaliteler için bir tartışma yapmak ve bazı sübjektif elemanları - şahıslara göre değişen zevkler gibi - göz önünde tutmak gerekir. Ayrıca rakip mal fiat ve kaliteleri de tetkike dahil edilmelidir. Genel olarak zenginler iyi ve pahalı, orta veya az gelirli kimseler ise, iyi fakat ucuz mal almağı arzu ederler. Fakat tecrübe gösterir ki, çok pahalı satılan bir mal, her zaman en iyi kaliteli bir mal değildir. Buna rağmen mukayeseli denemeler yapanlar için, sübjektiflik içinde objektifliği muhafaza etmekteki güçlükler anlaşılabilir.

Muhtelif rekabet mallarının kalitelerini ayrı ayrı takdir ve mukayese etmesi için, müstehlikin kullanacağı metodlar çeşitlidir.

Bağımsız müstehlik grupları tarafından yapıldıkları zaman, mukayeseli denemeler imalâtçılarla çatışmaya mâni olurlar. Kâfi derecede büyük miktarlar üzerinde yapıldıkları takdirde, alıcılar için çok ilgi çekicidirler. Ayrıca müstahsili, yapılan tenkitleri nazarı itibara almağa sevkeder (sayfa 339). Tipik bir misal DM mecmuasınının 28 Ocak 1965 tarihli yazısında mevcuttur. 1962 yılında *Constructta* markalı otomatik yıkama makinesi rağbet görmediği halde, müteakip yıl, diğer markaların satış seviyesine vardı. Gördüğü rağbet tatmin edici oldu. Bunda şahısların bilgi edinme derecesi mühim röl oynamıştır. «Mukayeseli denemeler, müstehliklerin dikkatini çekmeğe ve kendilerini uyarmağa yardım ederler. Bütün denemeler bu yolda yapılmalı ve tarafsızlık ve doğruluğu tahkik edilerek millî radyo - televizyon şebekesi üzerinden yayınlanmalıdır.» (sa. 404).

Etiketlenmenin bu usule nazaran üstünlüğü, her arzedilen mal üzerinde etiketin bulunmasındandır. Etiket bütün rakip maddeler üzerinde bulunacak ve ihtiva ettiği hususiyetler, müstahsil tarafından değil, müstehlikler Birliği Federasyonu tarafından doldurulacaktır. Yazılan şeyler mal hakkında bir hüküm belirtmeyecek, yalnız hususiyetleri zikrederek ekseriya kâfi derecede aydınlanmamış alıcıyı intihapla başbaşa bırakacaktır. Çok büyük bir hızla gelişen mensucat sanayi alanında etiketlenme iyi neticeler vermektedir (sayfa 331).

Kalite notu, eşya üzerinde genel bir hüküm temin eder, fakat kalite ve fiyat arasında bir münasabet tesis etmez. Müstahsilin isteği üzerine yapılır. Rakip mallar arasında derecelenme kurmadığı gibi, piyasaya arzedilen bütün malları da kapsamaz. Notsuz mal her zaman için notlu maldan düşük addedilemez.

Kalite alâmeti ise alıcılara belirli vasıfları hâiz malları tanıtır. Fakat, «bazen bu vasıflar sarahatla belirtilmez ve dorulukları kesinlikle tahkik edilmez» (sayfa 335). Bundan maada, ekseriya kalite alâmetleri çok değişik işaret ve damgalar ihtiva eder ve müşterilere tesir etmek gayesi için kullanılırlar. Hattâ saf müşterileri aldatmak yolunu da gözetlerler.

II. J. MEYNAUD'NUN KİTABI ÜZERİNDE TARTIŞMALAR

Hadiseleri müşahede ve neticeleri belirtme bakımından Prof. Jean Meynaud'nun kitabı açık, sarîh ve kesin tenkitleri ihtiva et-

mektedir. Yapıcı kısmında eksik hususlar mevcuttur. Bilhassa Batı memleketlerinin iktisadî sisteminde, özel kâr gayesinin yerine kolektif kâr gayesinin ikame edilmesi için, esas tahrik edici unsurun değiştirilmesini teklif ettiği zaman, bu eksiklikler, daha bâriz şekilde ortaya çıkmaktadır.

Münasip Reform Teklifleri :

Yazar, birçok reform teklifleri yapmaktadır. Birinci kısımda gösterilenlerin dışında, «hile kontrol vasıtalarını arttırmak ve bunları kelimenin en geniş anlamıyla müstehlikin korunması için faaliyete geçirmek» yolunda yaptığı tekliflerin tamamıyla tasvihini arzu etmektedir (sayfa 341). Ayrıca «sıhî, maddî ve bilhassa gıda sahalarda özel ve resmî araştırmalar»ın geliştirilmesini de ileri sürmektedir. Etiketleme ve normalleştirme gibi, iki bilgi verme usulünün takviyesini teklifi de alâka ile izlenebilir. Mukayeseli denemelerle, kalite alâmetlerini tamamlayıcı usûl olarak tanıtmaları keza alâka çekicidir (sayfa 344).

Yazar, batı memleketlerinin iktisadî sistemlerini vasıflandıran şansların eşitsizliği, gelirlerin israfını veya yersiz kullanışlarını belirttiği zaman da tasvip edilebilir. Sayfa 506 da şöyle yazmaktadır : «kapitalist memleketler sahip oldukları insan gücü ve maddî kaynaklarını, devamlı olarak israf etmek hususiyetini daima arzetmektedirler. Dar gelirli ailelerin esas ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz kapitalist sistem, devamını sağlamak için bir takım lüzumsuz ihtiyaçlar yaratmak veya faydasız, pahalı tevzi ve istihlâk şekilleri tasavvur etmektedir. Böylece masraf, bir takım ruhî dengesizlikler ve endişelerin doğmasına sebep bir unsur olarak karşımıza çıkar. Kapitalist sistem bünyesi itibariyle fakir tabakalardaki insan kabiliyetlerinden kâfi derecede istifade etmez. Araştırmacı, mühendis, doktor, öğretmen, v.s. gibi elemanlar eksiktir; buna mukabil ticarî sahada umumî menfaate aykırı olarak bir çok mesleklerde mühim miktarda enerji ve kabiliyetler faydasızca kullanılmaktadır. Hakiketen sosyal hayat, geniş ölçüde lüzumsuz, göz aldatıcı şeylerle doludur. Yüksek netice itibariyle mahdut gelirli halk tabakalarına intikal eder.

İsraf ve muzır reklâmıcılığın kötü neticeleri mevzuunda yazarın aşağıdaki sözleri tasvip edilecek mahiyettedir: «Pazar, mevcut imkânların tasarrufundan ziyade, israfa yönelen gayri müsavî sınıfları havi cem'iyetin anî tercihlerini gösterir. Sebep olduğu adaletsizliklerden başka, mevcut sistem, reklâm tekniği sâyesinde çok kimseleri tarafına toplar.»

«Köylünün gelirini arttırmak üzere, müstehlike yük olmamak kaydıyla, ziraati geliştirmek lâzımdır: Meselâ köylü miktarını azaltmak ve ziraat işletmeleri büyültmek gibi» (sayfa 558). Bu fikirlere tamamiyle iştirâk ederiz.

«Sanayi sahasında çok gelişmiş, A.B.D., Batı Almanya, Fransa, İngiltere, İsviçre, İsveç gibi memleketlerde dar gelirli zümrelerin yetişmesi ve ihtiyaçlarının tatmini bakımından para tesirini yok etmek lâzımdır. Bu hedefe varınca, dar gelirli halkın zarurî ihtiyaçlarını tatmin için, zengin taleplerin önceliğini kaldırmak lâzımdır. Zengin olmayan müstehliklerin durumunu ıslah etmek üzere uygun bir politika kullanmak gerekir: Mesken ve gelir münasebetlerini düzenlemek, sıhhat ve para imkânları bağtınsını lehe çevirmek, tahsil masraf yükünü, tahsile engel olmaktan çıkarmak, herkes için kabiliyete göre bedava meslekî eğitimi tesis etmek.» İşte zikredilen bu esas ihtiyaç mevzuunda, yazarla tamamiyle hemfikiriz.

İşaret edilen bu 4 önemli ihtiyâç yerine getirilmeli ve bu sâye-de herkese zenginlik farkı olmaksızın eşit şanslar verilmelidir. Fakat, tatbikatta görülüyor ki en ileri batı memleketlerinde dahi bu 4 ihtiyâç tatmin edilmekten çok uzaktır. Buna işaret eden Jean Meynaud şöyle yazmaktadır: «Hizmet, kültür, eğitim, sıhhat v.s. gibi unsurların gelişmesi, halk arasına yayılması, her çeşit dengesizlik ve adaletsizliklerin azalmasına yardım edecek tek vasıta» (sayfa 502).

Teklif Edilen Diğer Reformların Tenkidi :

Yazar, tamamiyle tasvip ettiğimiz yukarıdaki reform tekliflerinden başka, mutabık kalamıyacağız, doğruluğu şüpheli teklifler-öne sürmektedir.

Kitabın sonunda görülen gerçeklerden biri, «müstehliklerin korunması meselesi esas itibariyle sosyal reforma bağlıdır» sayfa 517). Zira, «ihtiyaçlar iktisadî faaliyetlerin son gayesini teşkil edecek yerde, kapital sahipleri için bir zenginleşme vasıtası olurlar.» Yazara göre, sosyal hayatta yapılacak reform rejimi çok büyük müşkülâtlara sürükleyebilir. Bu bakıman, Prof. Jean Meynaud, müstehliki daha iyi korumak için kapitalizmin kaldırılmasını düşünmektedir. Ayrıca, mevcut batı iktisat rejimini düzeltmek fikrindedir. Görülüyor ki ileri sürülen bu iki çeşit teklif yüzünden reformlar sarih değildir, tenakuz vardır.

Kitabın sonunda hakîm fikir, müstehtlikin korunmasının, işçinin korunmasından kolayca ayrılmıyacağıdır. Fasıllar IV ve paragraf II de, müellif işçilerin diğer müstahsil ve tüccar gruplarında olduğu gibi gelirlerinin korunmasını müstehtlik olarak korunmalarından daha ön plânda tuttuklarına işaret etmektedir. Burada da müdafaa edilen iki fikir arasında tezat mevcuttur. Farkına varmış olarak, yazar «Evvelki fasıllardan birinde sendikaların âzamî randıman kazancına varmak temayülünde olduklarını yazdım. Bu hal ise müstehtlikler lehine fiyat indirimine mâni olmaktadır.» demektedir. Tezat gayet önemlidir. Bir çok defalar, çok sanayileşmiş memleketlerin istihşal ettikleri mallara mahreç bulmaları için, fiyatlarda, kullana-cakları metodlar sâyesinde, genel bir indirim yapmak yoluna gitmeleri lâzım geldiğine işaret ettik.

Prof. Jean Meynaud, tezadı gözden kaçırmıyarak fasıl XVI da «İşçi partileri ve sendikalarının faaliyetleri sâyesinde müstehtlikler lehinde bir durum meydana getirmek mümkündür» yazmaktadır. Daha ileride sayfa 560 da şu şekilde devam etmektedir: «İstihlâk meselesini sosyal reform gayretlerine ilâve etmek lâzımdır. Sendika mücadeleleri ve kapitalist rejimin gerilemesi, mes'ul organların zihinlerinde, çalışan insanların korunması düşüncesini yerleştirmektedir. Genel olarak çalışan insanın menfaati, müstehtlik insanın menfaatiyle çakışır. Fakat, bazen aksi de vâkidir. Bu yüzden iki kısmın himayesi hususunda bir tezat ortaya çıkabilir, ihmal edilmemeli ve küçümsenmemelidir.» Böylece J. Meynaud, bâriz tezadı görmekte, fakat nasıl bertaraf edilebileceğini izah etmemektedir. Kapitalizm yerine kollektifçi rejim getirmek meseleyi halletmeğe kâfi değildir. Eğer her iki rejimde de çalışan zümreler iyi yetiştirilmez ve aydınlatılmazsa, satın alma gücünden ziyade, kazançlarına daha fazla ehemmiyet vermelerine sebep olan faktörler baki kalır. Binanealeyh, eğitim ve aydınlatma ile yapıldığına göre, iktisadî rejime dokunmadan yapılamaz mı ?

«Reform projeleri» başlığı altında fasıl XVI da Prof. Jean Meynaud kollektif iktisatta kooperatif ve resmî müesseseleri tetkik etmektedir. Daha sonra sayfa 556 da, istihlâk kooperatiflerinin kapitalist gelişmeyi değiştirmeye muktedir olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca sayfa 555 de, müesseseler işverenlerle münasebetlerini düzeltmediği takdirde, millileştirmenin işçileri memnun etmediğini ifade etmektedir. 1945 yılında Fransa ve İngiltere'de yapılan millileştirme hareketlerinin muvaffak olmadığını bilmekteyiz. Bu bakımdan Fransa'da millileştirmenin geliştirilmesi, ne sosyalistler ve hat-

tâ ne de aşırı sosyalistler tarafından tavsiye edilmektedir. İngiltere'de de Harold Wilson Hükûmeti İngiliz demir - çelik sanayiini, ancak partisinin sol kanadı, komünistlere iltihak etmesin diye çok zayıf bir çoğunlukla devletleştirdi. Partinin orta ve sağcı üyeleri projeye muhalif cephe almışlar ve hattâ aleyhte oy kullanacakları tehdidinde bulunmuşlardı.

Prof. Jean Meynaud devletleştirmeden alınan neticeleri tahlil etmeden kollektif iktisadî sistemin taraftarı olduğunu ifade etmektedir (sayfa 516). Aynı fasılda, Jacques Dubon tarafından ileri sürülen tevzi ekonomisini tetkik etmekte ve müstehlik himayesinin işçi himayesinden pek ayrılmadığını belirtmektedir. Fakat, ayrıca tevzi ekonomisinin kısa zamanda mevcut ekonominin yerine geçebileceğini zannetmediğini söylemektedir.

Sanayileşmiş batı memleketlerinde, hâlen tatmin edilmemiş ihtiyaçlara cevap vermek üzere yazar, sayfa 459 da «müstehliklerin istismarına son vermek için istihsal vasıtalarının kontrola tâbi tutulmasını» tavsiye etmekte ve böylece istihlâki ihtiyaçlara göre tanzim eylemek gayesine ulaşılacağına işaret etmektedir.

Bununla beraber, kitabının sonuna doğru, batı memleketlerinin mevcut iktisadî sistemdeki kusur ve tenakûzları belirttiikten sonra, Prof. Jean Meynaud şu neticeye varıyor: «Tenakûzlar, özel kâr gayesinden başka esaslar üzerinde kurulabilecek bir sistemde ortadan kalkabilir. Böyle bir sistemde çalışanlarla müstehlikler bugünkünden daha fazla olarak çalışabilir» (sayfa 561). Yazar, bu cümleyle endirekt tarzda, özel ekonominin kaldırılması lehinde olduğunu ifade etmektedir.

Doğu memleketlerinde yapılan tecrübeler neticesi :

Kârın kaldırılmaması .

Doğu memleketlerinde, başta Rusya olmak üzere yarım asra yakın bir zamandanberi yapılan tecrübeler gösteriyor ki müstehlikler batı memleketlerine nazaran daha fazla himaye edilmiş değillerdir. Halbuki kollektif sistemde çalışan zümrelerin müstehliklerle kolaylıkla çakışması icap eder. Aksi görülmektedir: Doğu memleketlerinin istatistikleri ve iktisadî neşriyatları ve batılı müstehliklerin yazıları açıkça gösteriyor ki müstehliklerin ihtiyaçları batıya nazaran çok daha az bir şekilde tatmin edilmektedir. Bu mevzuda Bernard Feron, (Chronique sociale de France No: 2, 1965, sayfa 34) da şöyle yazmaktadır. «Rusya'da son zamanlarda yapılan düşük sa-

tışlar iktidarı zihniyet değiştirmeye sevketti. Müstehlikler düşük kaliteli veya modası geçmiş malları satın almamaktadır. Müesseseler plânlama icaplarına göre çalışmakta, fakat imâl ettiği eşyalar alıcı bulamamaktadır. Eşya tevzii sektörüne girdikten sonra müstahsilin mes'uliyeti kalkmakta ve plânlamaya uymak satıcının görevi olmaktadır. Şâyet başlangıçta bir hata işlenmişse neticesi son safhada görülür. Bu ise düzeltilmesi için geçtir. Kalitenin temini gayesiyle tatbik edilecek metod, suçluların cezalandırılmasıdır. Fakat bu usûl Rusya'da kifayetsiz kalmakta ve engel teşkil edememektedir. Partinin hareketi düşünülebilir ise de, netice alınmamaktadır. Kısaca çok kötü sonuçlar mevcuttur: 1963 de satılmamış 3 milyar Ruble değerinde mal mevcuttu. 1964 yılı sonunda Pravda gazetesi 1.500.000 dikiş mikanasının fabrikalarda biriktiğini yazmaktaydı.

Yukarıda yazılanlar, doğu memleketlerinde istihlâk madde darlığının azaldığını ve müstehliklerin evvelce olduğu gibi artık geliş güzel alış veriş yapmadığını ispat etmektedir. Bellibaşlı ihtiyaçları tatmin edildiği için, halk artık mal kalitesine ve ihtiyaca cevap verip vermediğine daha ziyade önem vermektedir. Konu ile ilgili olarak Jean Meynaud: «Genel bir istihsal darlığı halinde, talebi, arza göre tanzim etmek bolluk halinden daha kolaydır» demektedir. Özetle denilebilir ki, doğu sosyalist memleketleri tecrübelerine göre, özel müteşebbis kârının kaldırılması müstehlik ihtiyaçlarının daha iyi taminini sağlayamamıştır; aksi müşahade edilmiştir.

Tecrübelerle varılan bu sonucu destekliyen başka bir nokta iki Rus Profesörü Liberman ve Trapeznikov'un teklifleridir. Bu teklifler esasına göre 1960 Temmuz'undan itibaren Rusya'da müstehliki korumak için kâr unsurunun iktisadî hayata dahil edilip edilmemesi münakaşa edilmeğe başlandı. 1 Mayıs 1964 tarihinde konfeksiyon fabrikalarından, Moskova'daki Bolchevitchka ve Gorki'deki Moyak, bu iki ilim adamının tekliflerini tatbik ettiler. Çalışmaları Devlet Plânlamasına göre değil, satış müesseselerinin siparişlerine istinaden yapılmış ve böylece müstahsil ve müstehlik arasında doğrudan doğruya münasebet tesis edilmiştir. Konuyla ilgili olarak, Bernard Feron şöyle yazmaktadır: «yeni sistemde fabrikalar, programlarını ancak, evvelce tesbit edilmiş bir plâna göre değil, tevzi sektörünün ihtiyaçlarına göre çalışırlarsa, uyguluyabilirler. Binaenaleyh, müessese yaptığı işin mes'uliyetini der'uhte etmiş oluyor. İşte, fabrika müdürlerinin reforma karşı cephe almalarının sebebi bu yüzdendir.»

Hali hazırda 400 istihlâk müessesesi ve mallarını temin eden 73 müessese tecrübe maksadiyle kâr esasına dayanan bu yeni sistemi tatbik etmektedir. Bu hal Rusya'nın istihsal vasıtalarını devletleştirmekten vaz geçtiğini ifade etmez. Bütün bu noktalar gösteriyor ki kâr gayesi kaldırıldığı an, müstahsil ve aracı sınıflar, batı memleketlerinde olduğundan daha az, müstehliklerin menfaatlerini düşünmektedirler. Jean Meyaud da sayfa 567 de şöyle teyid etmektedir: «Komünist sistemlerin karşılaşmakta olduğu meseleler, rastladığımız güçlüklerin benzeri gözükmektedirler.»

Yazar ilâve ediyor: «sistemlerden her biri farklı bünyeyi hâizdir. İki çeşit tevzi sistemleri arasında esas fark, birinde gaye, mevcut malların herkese tevzii olduğu halde diğesinde talebi devamlı şekilde arttırmaktır. Böyle bir farkın, halkın hareket tarzı üzerinde bir değişiklik meydana getirmeyişi hayret edilecek bir keyfiyettir.» Yazarın, sözde kalan bu farkı pek ciddiye almadığını tahmin ediyoruz. Müstehlik ihtiyaçlarının tahmini mevzubahis olduğu zaman, mühim olan iktisadî sistemin niyetleri değil, ihtiyaçları ne dereceye kadar karşıyabildiğidir. İstihsal az olursa, ihtiyaçlar şüphesiz karşılanamaz. Doğu sosyalist memleketlerinde müstehlik ihtiyaçlarının ne şekilde karşılandığı tetkik edilirse, batı iktisadî sistemlerinin, bazı eksikliklerine rağmen, üstünlükleri kolayca anlaşılabilir.

İşaret edilen yukarıdaki hususlardan sonra, Jean Meynaud'nun Alfred Sauvy tarafından varılan şu hükmü nasıl tasvip ettiğini anlamak kabil olmuyor: «Yeni bir gelir politikası uygulamak istenirse, mülkiyet sistemini ve verdiği kuvveti değiştirmek lâzımdır. Bu yolda gitmek istemiyen aslında muhafazkârdır, günün birinde ancak bir imtiyaz elde edebilir. Bu tutumla, esaslı şekilde tevzi sistemi değiştirilemez.»

Buna karşılık, doğuda, müstehlik ihtiyaçlarının tatmini bakımından görülen eşitsizlik, batıdakinden az değildir. Rusya'da istihsal dışı masraflar (atom, cosmos denemeleri ve metro v.s. inşaaı gibi) mevcut imkânlar göz önünde tutulursa, batı devletlerinden daha yüksektir. Kısaca, öğretim, meslekî eğitim ve halk kültür çalışmaları istisna edilirse, doğu memleketlerinin iktisadî gidişatı, garp iktisadî gidişatından daha iyi olarak kabul edilemez.

Bilfiil olay ve neticelerinin mukayesesine dayanan Sauvy'nin kanaati batı memleketlerinden ziyade, Rusya iktisadına dayanır. Rusya'da son 50 sene içinde, istihsal vasıtaları mülkiyet şekli ve istihsalin tevzii meselelerinde yapılan değişikliklere rağmen, müsteh-

likler yeterli derecede himaye görmemişlerdir. Buna mukabil batılı ülkelerde, müstehlik ihtiyaçları artan bir seyirle karşılanmağa devam etmiştir. Şu hale göre görülüyor ki özel teşebbüs kârını kaldırmak, malların istihsal ve tevziinde hedef tutulan gayeye varmak için hal çaresi değildir. Bugün, doğu komünist memleketler gelişmek için, kârı iktisadî faaliyetleri teşvik edici unsur olarak sistemlerine dahil etmek zorunda kalmışlardır. Demek oluyor ki, bu tecrübeler karşısında halâ batıda kâr unsurunu kaldırmaya çalışmak hakikatleri hiçe saymaktan başka bir şey olarak düşünülemez.

İktisadî sistemde yapılacak işlemler müstehliklerin himayesini temin edebilir .

Yarım asırdan beri yapılan tecrübeler gösteriyor ki batıda müstehliklerin menfaatlerini korumak için en müessir ve doğru yol, mevcut iktisadî sistemlerin bünyesi ve işleyişi üzerinde uygun değişiklikler yapmak, kusurlarını ayırtmak, tenaküzlerini yok etmektir. Fakat bunların gerçekleştirilmesinde istihsal vasıtalarının özel mülkiyeti, özel teşebbüs ve kâr gâyesi unsurlarına dokunulmamalıdır. Yalnız bazı elâstikî müeyyidelerle iktisadî faaliyetlere istikamet verecek müstehliklerin himayesine gidilebilir. Dar gelirli müstehliklerin bellibaşlı ihtiyaçları, resmî organlar, yarı resmî yarı özel organlar, sosyal gayeli özel teşebbüsler veya faaliyetleri müstehlik menfaatlerine yönelmiş tahsisatlı hususî müesseseler tarafından müsait şartlarla karşılanabilir. Meselâ Fransa'da halk tabakaları arasında satışı arttırmak için, büyük çapta istihsal edilen mallar üzerinde elde edilen malî kolaylıklar ve masrafların azaltılması sayesinde, Leclerc mağazaları gibi özel teşebbüsler fiyat indirim politikası tâkip etmektedir. Halkla istihlâk maddeleri satmanın diğer bir yolu da, malın dış şeklini değiştirerek farklı fiyat tatbik etmekle olur. Sabit gelirli için piyasaya iyi kalitede fakat ucuz mal, yüksek gelirli için aynı kalitede fakat pahalı mal sürülebilir. Özel teşebbüsleri bu politikaya teşvik için, devlet satış üzerinden aldığı vergiyi azaltabilir veya düşük faizle ödünç para verebilir. Ayrıca, özel teşebbüsler bir müddet yeni model malları yüksek fiyatla zengin zümrelere sattıktan sonra istihsale devam ederek, çok daha ucuz fiyatlarla halk tabakalarına satabilirler; bu da uygulanabilecek bir yoldur.

Avrupa ve Amerika'da müstehlik himaye için kooperatifçiliğin arz ettiği imkânlardan kâfi derecede istifade edilmemiştir. Yalnız,

İsveç istihsalin bazı kollarında bu imkânlardan yeteri kadar faydalanmıştır. Polonya'da bazı sahalarda ve bilhassa mesken sahasında yapılan kooperatifçilik tecrübeleri, şâyet bazı sektörlerde geliştirilir ve teşvik edilirse, kooperatiflerin müstehlik menfaatlerini çok daha iyi koruyabileceğini göstermektedir.

Batı ve doğu rejimlerini daha doğru mukayese edebilmek için, neticeleri biraz daha uzun zaman esnasında müşahade etmek lâzımdır. Léon Walras'ın 19. asrın sonralarına doğru *Etudes d'Economie Politique* kitabında haklı olarak, özel teşebbüs ve devlet müdahalesini uzun bir tecrübeye tâbi tutmak lâzım geldiğini yazmaktadır: «Faaliyet ve teşebbüs fikrinin gerektiği yerde özel teşebbüs, buna mukabil intizam ve geleneğe bağlılığın icap ettiği yerde de devlet müdahalesi başarı sağlayabilir.»

Planing, Free Economy and Democracy adlı kitabımızda devletleştirmeğe başvurmadan iktisadî eğitim, ikraz ve vergi için istatistikî ve siyasî bilgiler gibi vasıtalarla plânlı iktisadî kalkınmayı temin etmenin mümkün olabileceğini belirtmiştik,

Ayrıca, *Pour Une Economie Eclairée* isimli kitabımızda da plânlama ile özel ve resmî müesseseler muhasebeleri arasında işbirliği temin ederek neticeleri neşretmek ve doğru bilgiler almak suretiyle satış fiyatlarının müstehlikler lehinde olup olmadığının kontrol edilebileceğini göstermiştik. Hakikaten satış fiyatlarının durumu, reklâm ve tevzi masraflarının seviyesi, bu sistemle daima öğrenilebilir. Dolayısıyla müstehliklerin korunması için tesirli tedbirler alınabilir. Müstehlikler de iyi kaliteli ve ucuz mal satan müesseselerden alış veriş yapmak imkânını bulurlar.

İşte az evvel işaret ettiğimiz plânlanmadan elde edilebilecek neticeler sebebiyle, müstehliklerin menfaatlerini koruyabilmek için, Prof. Jean Meyanud'nun yaptığı tekliflerden daha farklı teklifler ileri sürmekteyiz.

Modern Devlette İktisadî ve Siyasî Müesseselerin Ayrılma zarureti :

Doğu sosyalist memleketleri, karşılaştıkları güçlükleri yenmek için plânlanmalarına daha esash bünye temin etmek gayretindedirler. Batı memleketleri de iktisadın ve sosyal hayatın gelişmesini önliyecek engelleri bertaraf ederek iktisadî rejimlerini sağlam bünyeye kavuşturmak zorundadırlar. *Planning, Free Economy and*

Democracy kitabında gösterdiğimiz gibi batı iktisat rejimlerinin gelişmesine mâni olan unsur özel kâr değil, baskı grupları ve siyasi partilerin icra ettikleri zararlı tesirlerdir. Bu noktada Prof. Jean Meynaud ile tamamiyle mutabıkız. Özel kâr esasında sağlam esaslarla, iktisadî ve sôsyal hayata zarar vermeyecek hale getirilebilir.

Adı geçen kitapta belirttiğimiz gibi, özel kâr gayesini kaldırmadan, durumu düzeltmek için müracaat edilecek yol modern devlet teşkilâtında siyasi ve iktisadî organları birbirinden ayırmaktır. Böylece iktisadî organlar müstehliklerin korunması mevzuunda bugün olduğu gibi baskı altında kalmıyarak müstakil tarzda çalışabilirler.

Hali hâzırda, batı memleketlerinde - Prof. Jean Meynaud'nun tahlil ettiği gibi - müstahsil ve araçlar iyi teşkilâtlandıkları ve büyük malî imkânları haiz oldukları için müstehliklerden fazla siyasi nüfuz sahibidirler; partilere ve dolayısıyla resmî icra organlarına hâkim durumdadırlar. Halbuki iktisadî organlar siyasi organlardan tamamiyle ayrı olarak yüksek bir müstakil jürinin hakemliğine tâbi olsa ve kararlar karşılıklı anlayış içerisinde samimiyetle tatbik edilse, bugün müstehlik ihtiyaçlarının tatminine engel olan sebepler ortadan kalkmış olurdu.

Planning, Free Economy and Democracy adlı kitabımızda belirttiğimiz iktisadî ve siyasi organların birbirinden ayrılışları neticesi erkek ve bilhassa kadın müstehlikler daha ziyade söz sahibi olacaklardır. Kadın müstehlikler mesguliyetleri itibariyle iktisadî eğitim ve konferanslarına kolaylıkla iştirâk edebilirler ve böylece hakemlik kurulu âzalığına seçilmek hakkına sahip olabilirler. Netice olarak iktisat alanında baskı grupları içindeki anlaşmazlıklar ve yeni teşkilâтта iktisadî ve siyasi organlar arasındaki ihtilâflar müstehliklerin en sadık temsilcileri tarafından kesinlikle halledilebilirler. Müstehlik menfaatleri de bugünkü gibi bir köşede unutulmuş, meçhul kalmayıp, bütün önemiyle açıkça ortaya konulmuş olur.

İktisadî ve siyasi organların ayrılması sâyesinde batıda mevcut en büyük iktisadî ve sosyal felâketler yavaş yavaş bertaraf edilmeğe başlar. Bugün siyasi partiler gizlice baskı gruplarının nüfuzu altında bulduklarından, iktisadın tevzi sektörü sayısız ve çeşitli parazitlerle dolmuştur. Meselâ çamaşır temizleyici bir sabun tozu bir sermaye sahibine aittir; fakat muhtelif markalar altında piyasaya sürülür. Satış şeklinden husule gelen fuzulî masraflar da müstehlikin sırtına yüklenir. Emlâk satışlarında bazı araçlar, ayda bir işçinin bir senede kazandığından daha fazla kazanırlar.

İktisadî alandaki mevcut yüz kızartıcı halleri ve noksanlıkları örtmek ve halkın dikkatini dağıtmak için at yarışları programları icat edilmiştir. Radyo ve televizyonlar müstehlik menfaatlerine uygun programlar neşrecek yerde, bu çeşit talih oyunlarına yer veren, zihni ve fizikî çalışmalarını ihmal eden neşriyatlarda bulunmaktadır.

Eğitim ve Haberleşme Hızla Değiştirilmelidir .

Şayet iktisadî hayatımızda neşir vasıtaları, spekülâsyon, muzır reklâmçılık ve boş sözler israfına hasredilecek yerde iktisadî eğitim ve istatistikî haberler hizmetine tahsis edilse, müstehlik ve müstahsillerin, tevzi sektörü parazitleri tarafından istismarı ortadan kalkar. Herkes, işçi olsun, küçük veya büyük müstahsil olsun veyahut san'atkâr ve tüccar olsun mevcut veya sonraki menfaatleri müstehlik menfaatlerinden ayrılmaz. Büyük çapta istihsal edilen mal fiyatlarının düşmesi, çok sanayileşmiş memleketlerde, teknik gelişmenin en mühim şartlarındanıdır. ¹ Fiyat alçalması, bütün müstehliklerin satın alma gücünü arttırır ve dolayısıyla cari fiyatlara göre dolmuş olan bazı pazarlara yeni mahreçler temin etmiş olur.

Maalesef iktisadî eğitim ve istatistikî malûmatların yokluğundan ötürü, baskı grup idarecilerinin ekserisi ancak şahsî menfaatlerini görmekte, fakat iktisadî gelişmedeki çeşitli münasebet ve bağları nazarı itibara almamaktadır. Bu yüzden işçi ve işveren sendikaları ücret ve fiyatlar üzerinde biraz tartıştıktan sonra gizli veya açıkça bir anlaşmaya varmakta ve netice müstehliklerin aleyhine dönmektedir. Fakat her iki taraf da bir müddet sonra durumun kendi aleyhlerine döneceğini idrâk etmemektedirler. Filhakika fiyatların yükselişi veya aynı seviyede kalışı büyük çaptaki istihsal malları için satış sahasını daraltır. Ücretlerin artmasına karşılık, işçinin hakikî satın alma gücü, satın almak istedikleri mal fiyatlarının düşmemesi ve işsizliğin tevzi edilen yekûn ücretlerin azalmasına sebep olması yüzünden hiç de artış kaydedemez. Bazı mahreçlerin azalmasıyla, müteşebbislerin iş hacmi ve kazançları artmayacaktır. Hattâ birim başına düşen kâr nisbeti yükselse bile durum aynıdır. Dar görüşlü bir çerçeveden hareket ederek iktisadî eğitim ve istatistikî malûmattan yoksun teşebbüs idarecilerinin ekserisi uzağı göremez, şahsî ve umumî menfaatlerin farkında olamaz. An-

1) Revue Economique et Sociale de «Progrès Technique et Progrès Economique» in 22 - 26, 38 - 41 ve 51 - 54 üncü sayfalarına bakınız.

cak buldukları andaki durumu görürler, aldıkları netice de ehemmiyetsiz kalır.

Ayrıca, işçi ve işveren sendikaları idarecileri, hem hakem ve hem de taraftar rolünde olduklarından ücret ve fiyat tesbiti gerektiği zaman, kolaylıkla müstehtliklerin aleyhine anlaşma yoluna giderler:

Müstehtlikler İktisadî Teşkilâtın Hakemleri Olmalıdırlar .

Yukarıda açıklanan sebepler mevcut oldukça müstehtliklerin menfaatleri himaye edilmekten uzak kalmağa mahkûmdur. Ancak menfaat ihtilâflarının çözümü müstehtlik temsilcilerinin de katılacağı bağımsız bir jürinin hakemliği ile halledileceği an, müstehtlikler himaye edilmiş olacaktır.

Batı memleketlerinin iktisadî bünyeleri ve müstehtliklerin durumu tahlil edildiği zaman, iktisadî eğitim ve istatistikî malûmat meselesine Jean Meynaud'nun verdiği ehemmiyetten daha fazla bir ehemmiyet vermek icap eder. İktisadî ve istatistikî bünyenin değiştirilmesi ve müstehtlik, bilhassa kadın müstehtlik teşekkülleri nüfuzunun artması belirtilen gayeyi gerçekleştirir.

Tavsiye edilen iktisadî ve siyasî organların ayrılışı, husule gelecek anlaşmazlıkları halledecek bağımsız bir jürinin teşkiliyle, müstehtlik teşekkülleri nüfuzunun tehlikeli olmasını önler; zira bu takdirde mevcut olacak şartlar, bugünkü şartlardan çok daha farklı olacaktır.

Bugün batı memleketlerinde olduğu gibi iktisadî ve siyasî organlar birlikte bulunurlarsa müstehtlik teşekküllerinin gittikçe kuvvetlenmesi Jean Meynaud'nun belirttiğinden daha kötü neticelere sebep olacaktır. Resmî makamlar, bağımsızlıktan mahrum olarak, ihtilâfları uyuşturmak yoluna gideceklerdir. Neticede umumî menfaat zedelenmiş olacaktır. Onun için bu çıkmazdan kurtulmanın çaresini iktisadî faaliyetlerin hedefi olan müstehtliki tam bir hakem mevkisine getirmekte görüyoruz. Tabiatıyla ilk atılacak adım bağımsızlıklarını temin gayesiyle iktisadî organları siyasî organlardan ayırmaktır. Müstehtliklerin çoğunluğu teşkil edeceği jürinin temini, maksada varmakta başvurulacak çok münasip bir yoldur kanaatindeyiz. Eğer jüri âzaları iyi bir tarzda seçilirler ve jüriler sarahatla çalışırlarsa böyle bir müessese bağımsızlığı yanında selâhiyetli olmak vasfını hâiz olacak, umumî menfaatten ayrılmıyan müstehtlik menfaatinin nazarı dikkate alınmasını sağlayacaktır.

Kadın Müstehliklere Düşen Mühim Röl.

Kadın ve erkek müstehlik cem'iyetleri hâli hâzırda yaptıkları gibi, yalnız mukayeseli neticeleri âzalarına bildirmekle iktifa etmemeli, radyo ve televizyonda haftada 2 - 3 defa 15 er dakikalık zaman temin ederek çalışmalarını duyurmalı, reklâmcılıkta görülen hata ve hileli yolları açığa vurmali, müstahsil ve araçların tutumlarını belirtmeli, bütün müstehliklere alış - verişte faydalı olabilecek malûmatları yayınlamalıdır. Halk böylece iktisadî bakımdan eğitilmiş olur. Bu müstehlik teşekkülleri, bilhassa mahkeme içtihadlarının pek müsait olmadığı memleketlerde boykot ve tenkit hakkını kullanmak için garantiler elde etmeğe çalışmalıdırlar.

Bundan maada, aynı teşekküller ticarî reklâmcılığın ifratını önlemek üzere vasıtalı şekilde, reklâmlara vize vermekle, bir kontrol tesis edebilmelidirler. Yalan, sosyal hayata zararlı olabilecek reklâmlara değil, hakikati aksettirecek reklâmlara vize verilmelidir. Başlangıçta bu usulün tatbikinde güçlük hissedilecektir. Fakat vize almış ve tanıttığı mallar müşteriler tarafından rağbet görmüş reklâmlar yavaş yavaş itibar kazanmağa başlayacaklar, vizeye tâbi olan marka ve müesseseler büyük alâka çekeceklerdir. Kısa bir müddet içinde vize, ticari müesseseler tarafından çok aranılacak vizesiz reklâm yapanlar vize alanlara nazaran satış yapmakta güçlük çekeceklerdir.

Başka vasıtalarla kâfi derecede tesirde bulunamıyan müstehlik teşekkülleri böylece ellerinde satış sektörüne karşı müessir bir vasıta buldurmuş olacaklardır. Nihayet en büyük ve müessir gaye olan iktisadî ve siyasî organların ayrılığını sağlamak bu teşekküllerin vazifelerindedir.

Günlük hayatta, doğrudan doğruya alış - verişte bulunan ekseriyetle kadınlardır. Binaenaleyh, müstehlikin himayesi ve fiyat seviyesiyle daha ziyade onlar ilgilenirler. Alâkadar eden mevzulara duydukları fitrî sadakat ve cem'iyet hayatına iştirâklarının ehemmiyeti, iktisadî ve siyasî organların birbirinden ayrılmalarını gerçekleştirebilir. Çocuklara verecekleri terbiye ve siyasî haklarını kullanmakla bu yolda çok faal bir röl oynuyabilirler.

Organların ayırımını temin etmeden önce, kadınlar, müstehlik teşekküllerinin yapmakta oldukları mukayeseli denemeler için resmî makamlardan siyasî faaliyetleri sâyesinde mühim miktarda yardım elde edebilirler. Çalışma neticelerini yaymak için imkânlar arayabilirler, tenkit ve boykot yapmak üzere kanunî garantiler alabilir-

ler. Bu sayede müstehliklerin himaye edildikleri, herkese duyurulmuş olur. İskandinavya memleketleri meselenin ehemmiyetini anlamış olduklarından müstehlik kurumlarına malî yardımlarda bulunmakta ve temsilcilerine hükümette yer vermektedirler. Bu memleketlerde yapılan daha fazlasıyla diğer memleketlerde de tatbik edilebilir.

Resmî organlarca yapılan yardım, müstehlik teşekküllerinin millî çapta faaliyette bulunmak üzere federasyona gitmeleri şartıyla verilmelidir. Hattâ mevzuubahis teşekküller millî çerçevenin üstünde, beynelmilel bir mahiyet göstermelidir. Her memletteki çalışmalar neticesi, diğer memleketlerinki ile karşılaştırılmalıdır. Pazarların gelişmesiyle, Avrupa İktisadî Birliğinin kurulmasıyla, her memlekettin istihlal ettiği mal diğerlerinin mallarıyla rekabet halinde bulunmaktadır. Binaenaleyh millî müstehlik teşekkülleri kendi memleketlerinde ithal edilen mallar için masraflı mukayeseli denemelere hemen girişmemeli, aynı çalışmaların başka memleketlerde yapıp yapılmadığı dikkatle izlenmelidir.

İktisadın Hedefi Olan İstiklâk Yine Bilinmemektedir.

Prof. Jean Meynaud'nunkilerden bazı noktalarda farklı olan reform tekliflerine ilişik tefsirler, *Les Consommateurs et le Pouvoir* adlı kitabının arzettiği ehemmiyeti gösterir. Müdafaa ettiği hususlar sık sık okuyucuyu düşünmeğe ve tenkide sevkeder. Teklif ettiği bazı hal çarelerinin tesirlilik derecesi münakaşa edilirse, daha önce ifade ettiğimiz bazı hususlar müstehliklerin himayesi yönünden batı iktisadî sistemlerinin çok vahim eksikliklerine dokunmamaktadır. Bu hususlar, istihlâkin istihlal, hizmet ve malların tevziine nazaran önceliğini mevzuubahis etmemektedir. Yazarın açıkça belirttiği üzere, bu öncelik batı memleketlerinde yüz kızartıcı derecede bilinmemektedir. İstikbalde daha fazla bilinmiyeceği de mümkündür. Buna sebep ticarî reklâmıcılığın, piyasalama ve modern iktisadın teknik ilerlemeye paralel olarak maruz olduğu büyük değişikliklerdir. O halde bugünden itibaren muhtelif şekiller altında istismarına mani olmak üzere müdahale edilmelidir. Aksi taktirde durumları gün geçtikçe kötüleşecektir.

Bugün, yalnız halk değil, iktisatçıların ekserisi 2 asır önce Adam Smith'in *La Richesse des Nations* isimli kitabında yazdığı şu satırları unutmuştur: «İstihlâk, istihsalin yegâne gayesi ve sonudur. Müstahsilin menfaatıyla, ancak müstehlikin menfaatini koru-

mak mevzuubahis olduğu zaman meşgul olunmalıdır. Bu gayet açıktır, ispatına lüzum yoktur. Cephe aldığım sistemde müstehlik menfaati devamlı olarak müstahsil menfaatine feda edilmektedir. Bu sistem istihlâki değil de istihsali, sanayi ve ticaretin tek gayesi ve sonu olarak mütalâa etmektedir».

Adam Smith'in müstahsil için yazdıkları, bugün aracı sınıf, hizmet ve mal tevzii masrafları için de tamamıyla doğrudur. Tevzi masrafları eldeki istatistiklere göre günden güne çok fazla artmaktadır. Ünlü iktisatçının mücadele ettiği sistem, müstehlikler zararına müstahsilleri koruyan Merkantilist sistemdi. Hali hâzırdaki iktisadî sistem, Adam Smith'in şiddetle tenkit ettiği durumdan daha da fena bir duruma girmiştir. Müstehlikleri himaye için spekülâsyonu durdurmak, istihsal ve tevzi sektörlerindeki israfları önliyecek yerde, spekülâsyon yapanlara, parazitlere ve müsriflere hareket serbestliği vermektedir. Bu bakımdan durumu çok açıkça, büyük cesaretle gösterdiği ve mevcut düzenin bünyesini değiştirmek zaruretini ortaya koyduğu için Prof. Jean Meynaud'nun hizmeti çok büyük ve takdire şâyandır. İşaret edilen noksanlıkların giderilmesiyle ancak Adam Smith'in akli selime dayanan doğru sözüne saygı gösterilecek ve dolayısıyla müstehliklerin menfaatleri himaye edilmiş olacaktır.

Çeviren: *Kenan URAL*